
UDK 821.111(73)-31.09 Kerouac J.
821.163.42-31.09 Šoljan A.
Pregledni članak
Primljeno: 16. XI. 2008.

Mirna BRKIĆ
Filozofski fakultet u Mostaru

PUTOVANJE KAO POTRAGA ZA SMISLOM

Sažetak

Roman Jacka Kerouaca Na cesti (1957.) najvažniji je umjetnički iskaz koji je proizvela skupina pisaca nazvana beat generacijom. Protagonisti Kerouacova romana, dvojica prijatelja Dean Moriarty i Sal Paradise, putuju Amerikom putovanja radi pružajući čitatelju panoramu Amerike, njezino lice i naličje. Beat generacija i Dean, kao oličenje posebnoga misticizma te generacije, opozicija su licemjernomu, materijalističkom i konzumentskom američkom društvu. Roman je svojevrsna drama egzistencije, potraga za iskonskim, autentičnim. Ovaj primjer moderne američke on the road pikareske izvršio je znatan utjecaj na suvremene hrvatske pisce, ponajviše na Šoljana i njegove romane Izdajice, Kratki izlet i Drugi ljudi na Mjesecu. Protagonisti Šoljanovih romana mladi su, bezvoljni, pesimistični ljudi, a njihova se putovanja, kao i u Kerouacovu romanu, pretvaraju u potragu za smislom i autentičnim životom lišenim pritiska na konformizam i pokoravanja pravilima sustava.

Ključne riječi: Jack Kerouac, Na cesti, američka on the road pikareska, beat generacija, Antun Šoljan, Izdajice, Kratki izlet, Drugi ljudi na Mjesecu, utjecaji, putovanje kao potraga za smislom, potraga za autentičnim, otpor konformizmu.

Pikarski roman, žanr koji nastaje u španjolskoj književnosti 16. stoljeća, renesansu doživljava u književnosti 20. stoljeća, posebno u Americi i Njemačkoj. Pikarskom tehnikom tako su pisani brojni romani iz života lualica, kao u suvremenoj američkoj književnosti roman *Na cesti*

(1957.) Jacka Kerouaca. *Na cesti* je najjasniji, najvažniji i najljepše izveden umjetnički iskaz koji je proizvela skupina pisaca nazvana *beat* generacijom. Nakon izlaska knjige *beat* pokret nazivali su “otpadničkom kulturom”, “pornografskom kulturom” i “kulturom drogiranih”. Njegove članove optuživali su zbog širenja nepristojnih izraza, golotinje, homoseksualnosti te odbijanja građanskih normâ ponašanja. No, bilo je i onih koji u *bitnicima* nisu vidjeli samo zlo što se sručilo na američko licemjerno potrošačko društvo pedesetih godina 20. stoljeća. Gregory Corso u *Varijacijama o generaciji* navodi da su *bitnici* “humana generacija. *Beat* znači iz sebe izbaciti cjelokupno iskustvo, sagledati stvari onakvima kakve jesu. *Beat* ne znači slomljen duh, upravo suprotno, to je produženje vječnog duha.”¹ A Ginsberg ih je opisao kao “one koji ne žele raditi za novac ili nositi oružje i biti vojnici da bi ubijali i prijetili, već kao pojedince koji žele misliti i vjerovati prema vlastitom nahodaњу, javno iznoseći istinu, nadahnuti demokracijom”².

Roman *Na cesti* ima autobiografski karakter. Kerouac je ispričao vlastitu priču o autsajderu koji traži svoje mjesto u životu. Na cesti je proveo sedam godina, a za pisačim stolom tri tjedna napisavši roman u jednome dahu. Sebe je prikazao u liku Sala Paradisea, a Neal Cassady toliko se dojmio Kerouaca da je postao model za lutalicu Deana Moriartyja. Dean je vođa društva mladih koje karakterizira nedostatak snage, volje i odlučnosti, gubitak vjere u neki dublji smisao i svrhu te je utjelovljenje posebnoga misticizma *beat* generacije.

Svi su sjedili u krugu gledajući Deana odozdo [...] a on je stajao na sagu u sredini i hihotao - samo je hihotao. Čak je počeo i plesati. Zavoj mu je bio sve prljaviji; sad se počeo još i odmatati. Iznenada sam shvatio da je Dean, zahvaljujući svom golemom nizu grijeha, postao glavni Idiot, Imbecil, Svetac svih nas. Da to je bio Dean, SVETA BUDALA.³

... samo je stajao pred svima, otrcan i slomljen i budalast, točno pod žaruljama, koščato ludo lice bilo mu je obliveno znojem, žile su mu kucale i govorio je - Da, da, da - kao da se u njega neprestano slijevaju neka

1 Miroslava VUČIĆ, “Strastvena potraga za cestom bez zavoja”, pogovor romanu *Na cesti*, Zagreb, 1997., str. 339.

2 *Isto*, str. 339.

3 *Isto*, str. 202.

veličanstvena otkrića, a ja sam uvjeren da je tako zaista i osjećao, a i ostali su u to vjerovali i bojali se. On je bio BEAT - sama srž, sama duša blaženog Beata.⁴

Dean i Sal putuju Amerikom putovanja radi pružajući čitatelju panoramu Amerike, njezino lice i naličje. Dean i *beat* generacija predstavljaju opoziciju licemjernomu, materijalističkom i konzumentskom američkom društvu. Kerouacu je stalo do dijagnosticiranja društva i društvenih tipova od vrha do dna socijalne ljestvice. Putujući, Dean i Sal upoznaju cijelu galeriju likova, a pred očima čitatelja ruši se američki san. Kerouacova Amerika nije savršena, sretna i zadovoljna. Amerika je to “bjeleloga smeća”, pijanaca, kamiondžija, muškaraca i žena sumnjiva morala, autostopera, lotalica i beskućnika, intelektualaca na drogama, propalih studenata, prljavih hotela i svratišta, ludih zabava... Amerika levisica, automata za kavu i sendviča koji se prave na benzinskim crpkama.

Vječiti lotalica i autsajder Dean nema iluziju o kraju ceste. Jedino što egzistenciji daje smisao jest kretanje. Roman je svojevrsna drama egzistencije, a putovanje se pretvara u potragu za smislom, u potragu za autentičnim, iskonskim životom: “Svi smo bili oduševljeni, svi smo uviđali da ostavljamo zbrku i besmislenost za sobom i da obavljamo svoju jedinu i plemenitu funkciju u vremenu, da se krećemo.”⁵

Ovaj primjer moderne američke *on the road* pikareske izvršio je znatan utjecaj na suvremene hrvatske pisce, ponajviše na Šoljana i njegove romane *Izdajice*, *Kratki izlet* i *Drugi ljudi na Mjesecu*. Šoljanove *Izdajice* (1961.) sastoje se od osam relativno samostalnih fragmenata – priča povezanih istim pripovjedačem, likovima, situacijama i prostorno-vremenskim odnosima. Iako žanrovski teško odredive, K. Nemeč smatra da je ipak riječ o romanu: kohezijske sile u djelu su dovoljno snažne da slijed priče održe kao jedinstvenu (romanesknu cjelinu).⁶ *Izdajice* preuzimaju neke tipične motive i izrazne karakteristike egzistencijalističke proze, a konceptom neprilagođenih junaka, mitologijom klape, stilom i dikcijom, Šoljan najavljuje model tzv. *proze u trapericama*. No, slikajući

4 *Isto*, str. 203.

5 Jack KEROUAC, *Na cesti*, Zagreb, 1997., str. 139.

6 Krešimir NEMEČ, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Zagreb, 2003., str. 129.

likove u stalnome pokretu, u besciljnome lutanju, *Izdajice* preuzimaju neke konvencije i postupke pikarskoga romana. Ovaj modernizirani oblik pikarskoga romana obilježen je tako motivom lutanja kao alegorijskoga traganja za identitetom i dubljim smislom.⁷ Na kraju će kretanje, odnosno putovanje za Šoljanove kao i za Kerouacove junake postati samo sebi svrhom.

Čovjek putuje, a nakon nekog vremena zaboravi cilj putovanja. Putuje dalje, ima neodoljivu potrebu da stigne, ali više ne zna kamo. Cilj je ostao negdje na početku [...] Krećemo se tumačeći dlan sudbine. Ali znamo zašto. Ne obmanjujemo se ciljem, ali ne zaboravljamo svrhe. Spoznali smo je kasnije, mnogo kasnije. Našli smo je putujući, u samom putovanju, i ona će opravdati svaki slučajni cilj do kojeg dođemo.⁸

Narator Petar Dobroslav Mogorović, Ćuk i Beba u prvoj priči *Izdajica* dolaze u neki mali dalmatinski gradić. Klapu karakterizira potreba za udruživanjem, vjernost zajedničkim idealima, osjećaj zajedništva i izoliranosti. Bježeći daleko od civilizacije, u bezimenu mjestu pokušavaju konstruirati svoju Arkadiju, idealan svijet svoje vizije: “U ovom gradu na moru bili smo izolirani u posebni nezavisni svijet: izgubili smo pojam o prošlosti i budućnosti, o dužnostima, o ljudima za koje smo vezani.”⁹

U skladu s neopikarskom tradicijom i ovaj roman karakterizira sukob pojedinca koji se ne miri s pritiskom na konformizam, s društvom: “Uvijek me zanimalo pitanje, kamo ja zapravo pripadam? Znao sam odrediti samo kamo ne pripadam.”¹⁰

Život koji klapa bira daleko od civilizacije oprjeka je i osuda učmaloga malograđanskog života. Vrijeme im prolazi u neradu, opijanju, spavanju, kratkotrajnim avanturama i slučajnim poznanstvima koja ne ostavljaju dubljega traga u njihovu životu: “Činilo se da možemo živjeti bez događaja.”¹¹

7 *Isto*, str. 128.

8 Antun ŠOLJAN, *Izdajice*, PSHK, knj. 174/II, Zagreb, 1987., str. 139.

9 *Isto*, str. 54.

10 *Isto*, str. 36.

11 *Isto*, str. 11.

Izdajice su napisane u prvome licu, ali zapravo prvome licu množine: narator Mogorović uvijek govori u ime klape, odnosno kao glasnogovornik svoje generacije. Ni Mogor, ni Beba ni Ćuk, kao ni ostali likovi romana ne postoje kao pojedinci nego samo kao skupina.

- Što smo mi bez ijednog od nas? Što smo mi bez tebe i, nadam se, što smo bez mene? Krhotine jedne... jedne ideje. Naravno, nitko tu ideju nije smislio, nije formulirao, ali ona postoji. Ja je dugo nisam bio svjestan, ali postoji. Ti znaš da postoji i da... obvezuje [...] Raspast ćemo se, ako se budemo izdvajali. Neće nestati samo puka ideja, samo zajedništvo, nestat ćemo i mi sami.¹²

Izdajice su kulturni roman "izgubljene generacije", svjedočanstvo o njezinoj bezvoljnosti, promašenosti, nezadovoljstvu i pesimizmu: "Sa svih strana nas je okruživao zid mrtvog mraka, ali mi smo vrlo dobro znali i kad bismo bili pred vratima samog pakla, taj pakao ne može biti gori od onog koji nosimo u sebi."¹³

Bebi, Ćuku, Mogoru i ostalim likovima romana nedostaje vjera u barem nekakav smisao i svrhu.

...Sve nam je bilo dobro što nije trajalo predugo... sve nam je bilo dobro gdje se nismo morali preduboko zauzeti... sve nam je bilo dobro što nije tražilo od nas da rješavamo probleme, da mislimo na duge staze... sve nam je bilo dobro što nam je bilo svejedno. Mi nismo razgovarali, mi smo zajedno pili... točno smo ocjenjivali tko je ambiciozni gnjavator ili nesposobni šeprtlja, moralist ili svetac, ladro ili špija, a tko pripada našima...¹⁴

Zašto roman nosi naslov *Izdajice*? Svi likovi romana postaju izdajice u onome trenutku kada napuštaju svoj izolirani način života, kada negiraju izabrane ideale. Šoljan prikazuje proces slabljenja mladenačke povezanosti, opadanja vjere u ideale i nestanak zajedničkoga morala. Čim jedan od pripadnika skupine pokaže interes za nečim što je izvan klape,

12 *Isto*, str. 61.

13 *Isto*, str. 92.

14 *Isto*, str. 69.

proglašavaju ga izdajicom: “Biti zaista vjeran nečemu, izvan nas, stvarno o nečemu ovisiti, to je izdaja. To znači biti slab, dati se kupiti.”¹⁵

Izdajica je Mogor kada se zaljubljuje u Njemicu, izdajica je i Beba kada se zbližila s jadnim Pierreom, tragikomičnim likom kojemu su se svi rugali, koji je bez domovine i prijatelja.

Svaka od osam priča u *Izdajicama* samo je potvrda pesimističnoga, nihilističkog pogleda na svijet i život Šoljanovih junaka. Potvrda uvjerenja da “... živimo [...] u svijetu bez ljepote”¹⁶ i nažalost na to pristajemo.

Postoje tek kratkotrajni trenutci dosezanja smisla i apsolutne ljepote koja je sama sebi dovoljna. Tako je peta priča priča o Tanji, djevojci nevjerojatne ljepote i karizme koja se nije uklapala u mali gradić u kojemu je živjela. Ona je ono nedostižno, onaj smisao za kojim se traga. “Tanja je živjela u nekom drugom svijetu, blagom i bestjelesnom svijetu iz kojeg je došetala, bezbrižno nasmijana, ne opažajući ništa oko sebe, samo zato da bi prošla kraj nas, dah vječnog zaborava, dodir pijanog blaženstva.”¹⁷

No, to su tek kratkotrajni trenutci koji se vrlo brzo rasprše pod pritiskom okrutne zbilje. Tanja će potonuti u kaljužu malograđanštine, završiti udana na nekome otoku: “...žena je sišla i pojavila se na vratima kuhinje u koju je sasvim pristajala, punačka žena s nešto zastarjelom trajnom, u cicanoj kućnoj haljini koja joj je pristajala kao što cicone kućne haljine pristaju punačkim ženama u kuhinjama.”¹⁸

Kratkotrajnu Arkadiju pronaći će narator i u šetnji s Tanjinom kćerkicom Tikicom. Prilikom jutarnje šetnje s djetetom, neiskvarenim, slobodnim, koje još ne zna što ga čeka u svijetu bez ljepote, dogodilo se čudo. Nabasali su na savršenu livadu, Arkadiju skrivenu od svijeta: “Bila je kao nenadana Arkadija koja gostoljubivo dočekuje prašnjave putnike. Osjećao sam neku konačnost, kao da Tikica i ja nakon nekakve ljekovite smrti dolazimo izmučeni i žedni, kao sjene, do hranjivog izvora koji je na samom početku stvari.”¹⁹

15 *Isto*, str. 62.

16 *Isto*, str. 96.

17 *Isto*, str. 99.

18 *Isto*, str. 123.

19 *Isto*, str. 131.

Ali i to je samo trenutak koji brzo prolazi i Mogoru ne ostaje ništa drugo doli bijega te se putovanje kao potraga za smislom nastavlja. U posljednjoj, osmoj priči *Izdajica* Mogor se vraća na početak, na Večernji otok gdje je nekada davno s prijateljima u napuštenoj kući pronašao Arkadiju. Kuću je zapravo pronašao Marijan, Šoljanov lik nalik Kerouacovu Deanu. On je utjelovljenje slobode, otpora konformizmu, pravilima i malograđanskomu načinu života. Lik nevjerojatne životne energije, jedan od onih proroka kojega pristalice slijede bez pitanja jer vjeruju da je pronašao neki dublji smisao.

Kuću je pronašao Marijan, prijatelj iz mladosti, o kojem još ni danas ne mogu misliti sasvim bez uzbuđenja. Bio je skitnica i lutalac, slobodan i ciničan na jeziku i u postupcima, ni prema čemu nije pokazivao poštovanja, ništa nije volio više od sebe, ništa ga nije vezalo. Bježao je od svakog jarma koji mu je život htio nametnuti. Izbjegavao je rodbinske odnose, dugoročne poslovne ugovore, stalne prijatelje i trajne ljubavnice. Uvijek je radije prihvaćao više nesigurnih žena nego jednu sigurnu. Uvijek je radije putovao, povlačio se po vlakovima i brodovima, nego je stanovao u određenom gradu, u vlastitom stanu. Mrzio je stvari koje su u njemu budile želju da ih posjeduje. Rijetko smo se vidali, ali naši su susreti, u raznim mjestima i u neočekivanim okolnostima, uvijek bili ispunjeni nekim mističnim značenjem i za jednog i za drugog. U njima je uvijek bilo nekog blagdanskog, svečanog osjećanja, kao da se zbiva nešto izvanredno, što će imati dalekosežne posljedice ne samo za naš život nego i za ljude oko nas...²⁰

No, u Šoljanovim prozama na poslijetku dolazi mučna spoznaja da na kraju puta zapravo nema ničega. Nema više Arkadije, ni kuće, ni Marijana, svi su oni izdajice.

Došao sam ovamo, zaboravljena kućo, znajući da se ništa više ne može ponoviti. Došao sam samo da se konačno uvjerim. Nema više ni veselih djevojaka, udale su se, izdale su nas; Marijan je negdje daleko, izgubljen, u Kairu, na nekoj visokoj školi predaje povijest umjetnosti, strpljivo podnosi život na jednom mjestu, među istim ljudima, u maloj koloniji naših koji nisu naši, guši samog sebe, dok mu jednoga dana ne dodija pa ne digne na sebe ruku mrzeći se zbog izdaje, ili ne potone u nilski mulj samoobmanjivanja, izgubljenosti, očaja – izdao nas je; ja sam obišao pola

20 *Isto*, str. 148-149.

svijeta bježeći pred samim sobom, trudeći se da ne mislim na tebe, izdao sam nas; a ovo što se vraćam, vraćam se kao pokajnik brodolomac [...] Koliko su nam stvari obećavali! Kakva je budućnost stajala pred nama! Život nas je izdao! Ti si, kućo, izdajica!²¹

Na kraju Mogor ostaje na pustome otoku potpuno sam. Otvoreni kraj čest je postupak u pikarskim romanima. Ne preostaje mu ništa dugo nego nastaviti kretati se jer tek kretanje daje nekakav smisao egzistenciji.

Opet su jednom sve veze presječene i opet sam na putu, bjegunac. I preda mnom se, preko tamnog nemirnog mora, pružilo beskrajno vrijeme u kojem je bilo moguće sve što je čovjeku uopće moguće; preda mnom je bilo tisuću putova i načina da mijenjam život.²²

U Šoljanovu romanu/pripovijesti *Kratki izlet* (1965.) još su izraženiji elementi karakteristični za pikarski roman. Sadržaj djela čini putovanje skupine mladih ljudi po unutrašnjosti Istre, vjerojatno pedesetih godina, u potrazi za srednjovjekovnim freskama. No, avantura putovanja uskoro se pretvara u avanturu egzistencije, potragu za nečim iskonskim, autentičnim, nekim višim smislom. Šoljanu je potraga za freskama samo sredstvo da portretira svoju “izgubljenu generaciju”. Likovi kao da su preneseni iz *Izdajica* pa zato ni ovdje nije važan cilj nego sam proces kretanja. *Kratki izlet* prethodi modelu proze u trapericama, a u njemu su prisutni i elementi fantastike i bajke (scena s tri debele žene u nekome zabačenom istarskom selu, pijanka u konobi pomalo demonskoga starca, scena u ruševnome samostanu i lik staroga fratra koji godinama čuva freske čekajući sljedeću “žrtvu” koja će nastaviti njegov posao).

Pripovjedač, mladi novinar koji se slučajno nađe u toj skupini mladih ljudi, i u *Kratkome izletu* u dvostrukoj je funkciji – sudionik je putovanja i glasnogovornik cijele jedne generacije.

Na čelu skupine samoimenovani je vođa Roko. On je, poput Kerouacova Deana, “sveta budala”. Utjelovljuje ideju slobode, vječitoga kreta-

²¹ *Isto*, str. 152.

²² *Isto*, str. 171.

nja, bunta i otpora konvencionalnomu te je na kraju romana isto tako nestvaran i neuhvatljiv kao što je bio i na početku.

Počet ću od toga da je moj prijatelj Roko lud. Čovjek bi pomislio da netko tko ima takav kokošji grudni koš, mršave tanke ruke, bezbojnu i rijetku našušurenu kosu i toliko debela stakla na očalima koje uvijek poluslijepo prinosi licu sugovornika ili raznim opasnim električnim instalacijama ili kakvim zupčastim strojevima u radu, ne može sebi dopustiti luksuz da bude još i lud. Ali moj prijatelj Roko je od onih legendarnih luđaka koje bogovi čuvaju.²³

Bio je jedna varijanta sretne budale, trećeg sina, ludog Ivanuške, ali i prosvijetljenog proroka, nadahnutog vidovnjaka, zamumuljenog Mesije.²⁴

Poput Deana on postaje prorok, vođa tim bezvoljnim, malodušnim mladim ljudima, netko za koga se nadaju da će u njihove promašene živote udahnuti smisao.

Ljudi ga nisu voljeli – uostalom, zašto bi ga i voljeli – i znali su sve to, a ipak su ga neprestano slijedili u njegovim pothvatima, iako su komplikacije u koje bi ih on dovodio imale za njih daleko opasnije posljedice nego za njega. Iz močvarne ustaljenosti vlastitog života njegov im je život valjda izgledao kao čist planinski ozon. Čini mi se da smo se svi mi žedno napajali na tom izvoru energije i vitalnosti, na tom neumornom traganju za promjenom, da bismo u njegovoj sudbini našli nešto što nedostaje našoj. Možda smo vjerovali da ćemo se uz njegovu pomoć osloboditi nelagodnog osjećaja da je sve što činimo, sve što uopće možemo učiniti, besmisleno i nepotrebno. On je, htjeli smo to uvijek vjerovati, imao cilj.²⁵

Nasuprot Roku stoji cijela skupina protagonista koji su umorni, patetični, neodgovorni, skloni bijegu od učmale svakodnevice, pesimistični i razočarani. Oni su anonimni “junaci našega vremena”.

PANIKA I APATIJA SU PROKRUSTOVA POSTELJA na kojoj se raspinja duh moje generacije. Između te dvije opreke morao bi postojati cijeli niz stanja za koja su nas učili da ih smatramo zapravo normalnim. Ali

23 A. ŠOLJAN, *Kratki izlet*, PSHK, knj. 174/II, Zagreb, 1987., str. 175.

24 *Isto*, str. 177.

25 *Nav. mj.*

kao da je neka bezobzirna i strašna ruka izbrisala iz svih nas te prijelazne nijanse. Mi nismo bili sposobni ni jednog jedinog časka živjeti u stabilnoj duhovnoj ravnoteži.²⁶

Uskoro postaje jasno da se ne putuje zbog nekoga cilja, pogotovo ne zbog fresaka, nego zbog samoga putovanja. Putovanje u mističnu Gradinu gdje ih navodno čekaju freske pretvara se u potragu za nekim višim smislom.

Svi smo uskoro stekli dojam da njemu nije do rezultata nego do samog kretanja. Neko unutarnje nezadovoljstvo, nemir u njemu samom, neka luda osobina njegova temperamenta tjerala je njega da tjera nas, jednako nemilosrdno. Neprestano se nešto moralo raditi. Uvijek kad bismo preko volje, i bez uvjerenja da za to postoji nekakav ozbiljan razlog, krenuli pod njegovim vodstvom na idući izlet, meni se činilo, negdje u nekom mutnom i zabačenom dijelu mozga, da idemo tražiti nešto što nam zaista nedostaje, nešto vrlo važno (ne freske i crkve, ne historiju); nešto što se zapravo uopće ne može naći, ali nešto vitalno i bitno čega je jedino Roko doista svjestan...²⁷

Rokov autoritet počinje slabjeti te skupinu prvi napušta Petar koji ostaje s debelim, zastrašujućim ženama. I on postaje izdajica kolektivnoga duha i osjećaja pripadnosti zajednici. Uskoro će ih napustiti i Vladimir koji ostaje u konobi s pomalo demonskim vlasnikom, zatim Ivan jer su nabasali na njegovo rodno mjesto pa tu kupuje kuću te dvije djevojke. Putovanje nastavlja tek Roko i narator. Napokon dolaze do ruševnoga samostana koji krije freske. Vrijeme kao da je stalo. Samostan je izolirani predio koji nije u kontaktu s ostatkom svijeta niti s povijesnim zbivanjima. Nalaze tek staroga fratra, čuvara fresaka. I događa se čudo, putovanje napokon dobiva smisao: "To nisu bile samo freske, bila je to čarolija, čudo. Bio sam naplaćen za sve traženje, sve patnje. Kako je dobro iskusiti sreći ispunjenja!"²⁸

²⁶ *Isto*, str. 192.

²⁷ *Isto*, str. 182.

²⁸ *Isto*, str. 230.

Nažalost, to je bio tek trenutak, opsjena. Poput lijepe Tanje ili čudesne livade u *Izdajicama*, fresaka zapravo nema, uništilo ih je vrijeme, a nema ni smisla na kraju puta.

...znao sam negdje duboko u sebi da nema izlaza iz kaveza ovog tijela. Dugogodišnja navika na sumnju, nasljeđe razočaranja, baština nevjerice, teret slutnji koji je uvijek živio u svima nama, progovorio je iz mene upravo tada, u najvišem trenutku ekstaze, u mističnom klicanju cijeloga bića.²⁹

Začudo, Roko je miran i ravnodušan, priznaje poraz. Njemu cilj ionako nije bio bitan, važan je sam proces kretanja.

Nikad nema ništa na kraju. Putovanje je važno; red, disciplina. Netko treba uvijek da vodi, a vodio sam slučajno ja. Čovjeku nema druge nego da se trudi, da učini najbolje što može. I da se na kraju, po bogzna koji put, uvjeri da nema ništa.³⁰

Roko je bio tek katalizator koji je prodrmao njihove ustajale živote i potaknuo ih na kretanje. Kada je odigrao svoju ulogu, nestaje, ulazi u legendu. Pripovjedaču ne preostaje ništa drugo doli kretati se dalje u potrazi za nekim smislom. Ne miri se s tim da na kraju puta nema ničega. Silazi u podzemne hodnike ispod samostana za koje vjeruje da moraju voditi nekome cilju i osjeti da nije sam, da su njegovi predci uz njega, da je tek jedan sudionik zajedničkoga putovanja k višem cilju. Ali i ta posljednja nada umire. Izlazi u pusti krajolik u kojemu nema ničega. Krajnji ishod nije nimalo optimističan: kretanje se zapravo odvija u začaranome krugu, pitanja o smislu ostaju bez odgovora, a na kraju puta/života čeka nas ništavilo. "Bilo je to kao neko sablasno novo rođenje na gluho tlo. Ništa. Ništa. Ništa."³¹

"Kad baulja pripovjedač kroz tamu hodnika, opsjednut idejom vraćanja, on ne napušta svijet iz kojeg je krenuo, niti se vraća u neki novi:

29 *Isto*, str. 231.

30 *Isto*, str. 238.

31 *Isto*, str. 243.

neprestano je u zagrljaju demona stvarnosti koju ne može promijeniti ni njegova romantična želja da ostavi nešto izvan sebe.”³²

Stajao sam i osjećao kako se rušim kao kakva građevina: pucaju arkade, padaju svodovi, naginju se i raspadaju čipkasti tornjevi u meni. Sve se može izdržati osim ovog konačnog, posljednjeg razočaranja. Činilo mi se da nije dovršen samo jedan kratki izlet, nego cijeli moj život. Ostalo mi je samo da tupo, bez želja i bez snova, odživotarim do svog fizičkog kraja u ovom sivom, nijemom, neproničnom svijetu.³³

U Šoljanovim *Drugim ljudima na Mjesecu* (1978.) ponavljaju se scene, krajolici i ideje iz prethodnih romana – *Izdajica* i *Kratkoga izleta*. Šoljan iznova kombinira postupke i konvencije tipične za pikarski roman s elementima egzistencijalističke proze i proze u trapericama.

Roman je podijeljen u devet poglavlja, a radnja smještena u godinu kada su astronauti hodali po Mjesecu. Dvojica autsajdera, Zec i Angel, kreću iz Rovinja te plove duž jadranske obale u gumenome gliseru u potrazi za potonulim amforama pri čemu doživljavaju brojne pustolovine, upoznaju bizarne likove, dolaze u sukob sa zakonom da bi se na kraju vratili onamo otkuda su krenuli, i u fizičkome i u duhovnom smislu.

Sličan je i tip pripovjedača kao i u prethodnim Šoljanovim romanima. Pripovjedač je Zec, bezvoljan, razočaran slikar. Poput Mogora i on je eksponent nekadašnje klape i kolektivnoga “mi” koji se ipak na početku romana nada da bi sve moglo dobro završiti i da bi se klapa ponovno mogla okupiti. Drugi dio para jest Angel. Za razliku od Zeca koji je ostao u domovini i prepustio se nostalgiji i apatiji, Angel je lik u vječitome kretanju, “Angel je građanin svijeta”.³⁴ Nekadašnje školske prijatelje dijele godine koje je Angel pretvorio u bogatu zbirku pustolovina u kojima je igrao raznolike uloge na pozornici života kako bi preživio u stranome svijetu kamo je svojedobno pobjegao. Poput sličnih likova i on je donekle nestvaran, čovjek bez prošlosti, mnogostruka osobnost koja uvijek iznova kreira sebe. Oličenje je slobode, nesputanosti i divljine.

32 Branimir DONAT, “Predgovor” u PSHK, knj. 174/I, str. 22.

33 A. ŠOLJAN, *Kratki izlet*, str. 244.

34 *Isto*, str. 33.

Uvijek je gledao nekamo naprijed, ne u tebe. I nekoć se činilo da to lice vreba, nepomično, dok samo oči zvjeraju lijevo-desno; sada je to još upadljivije. Profil mu je grabljiv, gladan. Divljina mu je sklupčana u čitavom žilavom tijelu, u rashodovanoj padobranskoj nošnji od nepromoćivog zelenog platna. Ni ta divljina, ni takva odjeća ne bi možda pristajala nekom drugom trideset i nešto godišnjaku, ali na Angelu djeluje kao da se s njima rodio.³⁵

Angel je pokretač zbivanja u romanu, onaj koji unosi živost u uspavani Zecov život. On je vođa, Mesija, poput Kerouacova Deana ili Šoljanova Roka, onaj kojega bezvoljnici slijede jer misle da je spoznao dublji smisao i da će ga dati i njihovim uspavanim životima. Dvojica prijatelja tako kreću na putovanje vođeni Matoševom Avanturom: “Plovimo! Srasli smo sa svojim svijetom kao ptice nebeske. Avantura je za nas nešto poput providnosti; hrani nas kad smo gladni, napaja nas kad smo žedni.”³⁶

A na putovanju vladaju samo njihovi zakoni, izvan zakona ostalih, ozbiljnih i odgovornih ljudi koji žive učmalim malograđanskim životima. Ovoj je generaciji eskapizam imanentan. Iako su Angel i Zec već prešli tridesetu, oni su “permanentni adolescenti”.

Veseli me svaki izlazak s Angelom: njegov je entuzijazam zarazan. Iako smo obojica već prešli tridesetu, opet se osjećamo mladima. Svijet, u kojem neki stari, ozbiljni i odgovorni ljudi vladaju, daleko je, izvan našeg dosega, izvan vidika. Mi smo pravi profesionalni amateri, “permanentni adolescenti”, veli Angel.³⁷

I u ovome Šoljanovu romanu putovanje se pretvara u potragu za nekim dubljim smislom. Ali trenutci ispunjenosti tek su kratkotrajni i na kraju ne ostaje ništa. Tako će Zec pronaći amforu za koju misli da će dati smisao njihovim besmislenim životima, no ubrzo će je izgubiti u brodolomu. Kratkotrajnu idilu doživjet će i u epizodi s elementima fantastike kada se nasuču na otočić gdje živi stari svjetioničar (tvrđi da je star 245 godina) s obitelji. “Zazubice su nam rasle dok smo preko njegovih ra-

35 *Isto*, str. 10.

36 *Isto*, str. 42.

37 *Isto*, str. 28.

mena promatrali idilični prizor: za marendom, za čistoćom, za životom. Ali nije bilo druge nego da se ukrcamo i krenemo. A što smo i mogli očekivati: da nas posvoje, kao djecu?“³⁸

I kad se nasuču na Galioli, doživljavaju kratkotrajnu Arkadiju: “Mi smo ovdje odvojili mali komad svemira za sebe. Trenutak je bio blažen, sretan, imao sam zemlju i kralja. A sad već osjećam klice strahovanja: ugroženo je tlo pod našim nogama...”³⁹

No, iz stranice u stranicu romana Zec i Angel postaju sve svjesniji da u ovome svijetu nema idile i sreće.

Osjećao sam da me je prevarilo ne samo mora nego i zemlja. Digli su nas digići. Bijela nam je vila pokazala šipak. Velike se igre igraju drugdje, za drugim stolovima dijele se karte, alhambre putuju po drugim, zakučastim putovima, drugi ljudi su na Mjesecu. Mi, u našem svijetu ovdje, samo prekapamo po smeću, skupljamo ostatke i katkad, samo katkad, prividi nam se da smo nešto našli, da smo imali sreće, da smo prevarili režisere ili račun vjerojatnosti, da nam onda na kraju režija sudbine i to otme iz ruku. I još prazne ruke moramo trljati: kako smo se sretno izvukli!⁴⁰

Umjesto čistoga i bistrog mora posvuda se širi smeće i smrad te, neočekivano, upravo Šoljanov rezignirani pripovjedač postaje glas probudene civilizacijske savjesti. Šoljan ističe ekološki problem i njegovu neraskidivu vezu s čovjekovom egzistencijom.⁴¹

Što Angel i ja dulje plovimo, ili je mora sve prljavije, ili mi samo sve to bolje vidimo. Naše oči, prije zamućene snom, oplaknula su razočaranja, poplava bezvrijednih krhotina. Smeće vremena, koje se ne razlikuje od sadašnjeg. Po površini plutaju sve veća i gušća okanca ulja, dno je sve sivlje od deterdžentske prašine, umjesto meduza, kroz slojeve mora lebde prozirne najlonske vreće. Mrkijenta je premazana slojem mazuta. Po obalama su papiri, konzerve, oglodane kosti.⁴²

Što će ovo biti? Pitamo se često. S morem, kopnom, svima nama? Nema

38 A. ŠOLJAN, *Drugi ljudi na Mjesecu*, Zagreb, 1991., str. 76.

39 *Isto*, str. 141.

40 *Isto*, str. 280.

41 K. NEMEC, *nav. dj.*, str. 137.

42 A. ŠOLJAN, *Drugi ljudi na Mjesecu*, str. 79.

odgovora. Uskoro neće biti ne samo uvala za kupanje, nego ni zraka za disanje. Kraj prljavih jadranskih voda sjedimo i plačemo.⁴³

S vremenom početni zanos i entuzijazam u obojice slabe, nestaje jedinstva, zajedničkih ideala i morala. Potraga za smislom nije urodila plodom. Na kraju puta, kao i u *Izdajicama* i *Kratkome izletu*, nema ničega.

...mi stalno nekamo idemo, izmišljamo ciljeve. Sad idemo na Mjesec, u svemir. Ali nema se kamo ići, jer se nema odakle poći, sve su samo postaje. Život nije ništa drugo nego serija pustih otoka, na kojima se slučajno može doživjeti nešto zgodno, susret, trenutak sreće, grumen zlata, ali onda se mora otići dalje, i to što prije, jer na pustom otoku nema uvjeta za život, trenutak mora proći, zlato se mora unovčiti. Sreća nije trajno stanje.⁴⁴

Pomireni s uzaludnosti svoga putovanja i svojih napora, Angel i Zec vraćaju se u Rovinj odakle su i krenuli. Izgleda da su se, poput ostalih protagonista navedenih Šoljanovih romana, tek vrtjeli u krug. Kao i uvijek, Angel odlazi dalje jer samo kretanje daje egzistenciji nekakav smisao, a Zec ipak ostaje u Rovinju. I to je jedini lik u ovoj galeriji bezvoljnih Šoljanovih likova koji odbija više bježati, što na kraju ostavlja barem neku slabu nadu da putovanje nije uzaludno i da se naposljetku može doseći smisao. Da se ne može uvijek i zauvijek samo bježati, da ponekad treba i ostati...

I nema više bježanja. Nema kamo. Tu ćemo se zaustaviti. Tu je naša barikada. Tu ćemo dočekati, ali okrenuti licem prema njemu, val prljavštine, najezdu pobješnjelog krda godina i ljudi, pljačkaša, prolaznika. Potisnuli su nas, istina, ali samo dovde, do našeg mostobrana. Bit ćemo dugo sami, veoma malo pleme. Ne možemo svi otići na Trinidad, na Island ili na Mjesec, raspršiti se po tisuću otočića.⁴⁵

43 *Isto*, str. 80.

44 *Isto*, str. 243.

45 *Isto*, str. 295.

Literatura

- BJORNSON, Richard, *The Picaresque Hero in European Fiction*, University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin, 1977.
- BRKIĆ, Mirna, "Pikarski roman – od kanonizacije do transformacije u 18. Stoljeću", *Mostariensia*, 27 (2008.)
- DONAT, Branimir, *Bogatstvo vrta: Studija o književnom djelu Antuna Šoljana*, Zagreb, 1993.
- DONAT, Branimir, *Unutarnji rukopis: Opaske o hrvatskoj prozi*, Zagreb, 1972.
- HUIZINGA, Johan, *Homo ludens*, Zagreb, 1970.
- KEROUAC, Jack, *Na cesti*, Zagreb, 1997.
- MANDIĆ, Igor, "Izlet malodušnih", u: MANDIĆ, Igor, *Uz dlaku: Književne kritike 1965.-70.*, Zagreb, 1970.
- NEMEC, Krešimir, *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000.*, Zagreb, 2003.
- ŠOLJAN, Antun, *Drugi ljudi na Mjesecu*, Zagreb, 1991.
- ŠOLJAN, Antun, *Izdajice*, PSHK, knj. 174/II, Zagreb, 1987.
- ŠOLJAN, Antun, *Kratki izlet*, PSHK, knj. 174/II, Zagreb, 1987.
- VISKOVIĆ, Velimir, "Šoljanov roman egzistencije", *Republika*, LII (1996.), br. 3-4.
- VUČIĆ, Miroslava, "Strastvena potraga za cestom bez zavoja", pogovor romanu *Na cesti*, Zagreb, 1997.